

KARAKTERISTIKE SOCIJALNIH RELACIJA MLADIH SA ANTISOCIJALNIM PONAŠANJEM KOJI PREKOMERNO UPOTREBLJAVAJU PSIHOAKTIVNE SUPSTANCE*

Jasna Hrnčić*
Miroslav Brkić*
Nevenka Žegarac*
Fakultet političkih nauka, Beograd

Brojna istraživanja pokazuju visok komorbiditet antisocijalnog ponašanja i prekomerne upotrebe psihoaktivnih supstanci. U radu je prikazano istraživanje čiji su ciljevi bili utvrđivanje stepena prisutnosti prekomerne upotrebe (zloupotrebe ili zavisnosti od) psihoaktivnih supstanci (PAS) kod mladih sa antisocijalnim ponašanjem i analiza povezanosti između prekomerne upotrebe PAS kod mladih sa antisocijalnim ponašanjem i karakteristika njihove socijalne sredine. Istraživanje je sprovedeno među mladima koji su zbog svojih krivičnih dela smešteni u vaspitne, popravne i kaznene ustanove. Ukupno 57,1% (n=109) od 191 ispitanika je preterano upotrebljavalo PAS. Oni su se razlikovali od mladih koji ne upotrebljavaju prekomerno PAS po značajno nižoj emotivnoj razmeni i individuaciji u porodici, nižoj intimnosti i otvorenosti u komunikaciji sa majkom, izrazitijoj psihološkoj kontroli, neefikasnijem nadgledanju i manje konzistentnom kažnjavanju majke, smanjenoj unutrašnjoj kontroli zbog očekivanja majke i izrazitijem prokriminalnom ponašanju vršnjačke grupe. Navedene karakteristike su bile senzitivne ali ne

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: jhrncic@gmail.com

* E-mail: brkicmiroslav@ikomline.net

* E-mail: n.zegarac@eunet.rs

*Zbornik IKSI, 2/2012 – J. Hrnčić, M. Brkić, N. Žegarac
„Karakteristike socijalnih relacija mladih sa antisocijalnim ponašanjem koji
prekomerno upotrebljavaju psihoaktivne supstance”, (str. 151-166)*

*i specifične u predikciji prekomerne upotrebe PAS kod mladih.
Rezultati su diskutovani u svetlu savremenih istraživanja.*

*KLJUČNE REČI: zloupotreba PAS / zavisnost od PAS /
porodica / majka / vršnjačka grupa*

UVOD

Povezanost između zloupotrebe psihoaktivnih supstanci (PAS) i kriminalnog ponašanja je dobijena u brojnim istraživanjima, u kojima se prevalenca zloupotrebe supstanci kod mladih sa poremećajima ponašanja tj. antisocijalnim ponašanjem kreće od 50% (Weinberg i sar., 1998) do 74% (Grilo i sar., 1996).

Mnogi autori nalaze da antisocijalno ponašanje / poremećaji ponašanja prethode zloupotrebi PAS i da je ova veza izraženija u adolescenciji nego u odraslom (Milin i sar., 1991; Storm-Mathisen, Vaglum, 1994; Hemphill i sar., 2011.; Weinberg i sar., 1998; Kim i sar., 2011). Procenjuje su da je zloupotreba supstanci utoliko izraženija ukoliko su forme antisocijalnog ponašanja teže (Rutter i sar., 1998). Antisocijalni stil života uključuje i druženje u devijantnim grupama koje karakteriše zloupotreba supstanci, počev od devijantnih vršnjačkih grupa koji podjednako podstiču i pogoduju uzimanju psihoaktivnih supstanci kao i antisocijalnom ponašanju, pa do kasnijih kriminalnih družina koje među osnovnim aktivnostima imaju "rad" sa drogom.

Drugi autori nalaze da zloupotreba PAS prethodi antisocijalnom ponašanju. Upotreba marihuane u uzrastu od 14 godina je nezavisan prediktor antisocijalnog poremećaja ličnosti na uzrastu od 19 godina (Loeber i sar., 2002), dok je zloupotreba PAS prediktor recidivizma kod maloletni počinitelja ozbiljnih krivičnih dela (Mulder i sar., 2010). Razvijanje devijantnog stila života u vršnjačkim grupama koje se drogiraju/opijaju (Patterson i sar., 1992), dejstvo PAS koje smanjuje inhibiciju neadaptiranog ponašanja, nastanak porodičnih problema i zastoj u razvoju socijalnih veština koji prate zloupotrebu i zavisnost od PAS, pogoduju antisocijalnom ponašanju. Prekomerna upotreba PAS je direktno povezana sa krivičnim delima. Povećana potreba za novcem zbog dalje nabavke supstance može dovesti do učestalih krađa. Zloupotreba ilegalnih PAS se u neki zemljama tretira kao krivično delo, a veoma je povezana sa krivičnim delom trgovine/prometa ilegalnim drogama. Dela protiv života i tela su vrlo često počinjena pod dejstvom psihoaktivnih supstanci (Rutter i sar., 1998, Hrnčić, 2007). Oko pola

ukupno učinjenog nasilnog kriminala je povezano sa alkoholom (McMurrin, 2012). Interesantni su rezultati istraživanja koje je obuhvatilo 21 424 psihijatrijska izveštaja u pripremnom postupku za suđenje, a koji su pokazali da je sa mentalnim poremećajima najsnažnije povezano krivično delo podmetanja požara, dok je upotreba kanabisa i teških droga značajno povezana sa smanjenom uračunljivošću za podmetanja požara (Vinkers i sar., 2011).

Značaj pripadnosti devijantnim grupama i za antisocijalno ponašanje i za zloupotrebu PAS ukazuje da se radi o faktoru rizika koji podjednako deluje na oba poremećaja (Patterson i sar., 1992). Oba poremećaja dele i neke porodične faktore rizika. Snažan prediktor za ulazak u devijantnu vršnjačku grupu je nedovoljno nadgledanje roditelja, koje se nalazi kod oba poremećaja (Patterson, i sar., 1992). Zlostavljanje se takođe pokazuje kao etiološki faktor oba poremećaja. Interesantni su rezultati istraživanje u kome je verovatnoću nasilnog kriminala, kao i kriminala vezanog za upotrebu i promet droge u ranom odraslom dobu značajno povećavalo zlostavljanje u adolescenciji, ali ne i u detinjstvu (Mersky i sar., 2011). Negativna komunikacija između roditelja i adolescenta (u smislu slušanja i poverenja) je prediktivna sa povremeno opijanje (Schwartz i sar., 2012). Osobe zavisne od alkohola ili opijata verovatnije imaju iskustvo rane separacije od jednog ili oba roditelja, neadekvatne nege u detinjstvu i seksualnog zlostavljanja (Straussner, 2004). Sve su ovo faktori rizika i antisocijalnog ponašanja (Hrnčić, 1999, 2009). Zloupotreba PAS kod roditelja je prediktivni faktor kako zloupotrebe PAS (Straussner, 2004) tako i antisocijalnog ponašanja (Patterson i sar., 1992).

Interesantna su istraživanja koja su poredila faktore rizika kod mladih koji imaju oba poremećaja - i zloupotrebu/zavisnost od PAS i antisocijalno ponašanje – sa onima koji imaju samo jedan od ova dva poremećaja. U longitudinalnom istraživanju Schwartz-a i sar. (2012) je grupa mladih muškaraca, koji pokazuju i zloupotrebu/zavisnost od alkohola i antisocijalno ponašanje, poređena sa grupom onih koji imaju samo antisocijalno ponašanje i sa grupom onih koji nemaju ni jedan od ova dva problema (Pulkkineni sar., 2000). Pokazalo se da su mladi sa oba problema imali u dečjem dobu najizraženiju agresivnost, najviši tendenciju motorni nemir i najslabiju pažnje. Moffitova nalazi da oko polovine hiperaktivne dece ima značajan rizik od kasnije delinkvencije i zloupotrebe supstanci (Moffit, 1990).

Istraživanje koje je poredilo mlade koji imaju i kriminalno ponašanje i alkoholizam sa onima koji imaju samo jedan od ta dva problema je pokazalo da je kod mladih sa duplim problemom veća verovatnoća da

njihovi očevi takođe imaju oba ova problema i da su agresivni (McCord, 1999). Majke mladića sa oba problema, koje su bile procenjene od strane socijalnih radnika dok su njihovi sinovi još bili deca, pokazale su se kao manje kompetentni roditelji u odnosu na druge dve grupe. Konstrukt kompetencije majke je obuhvatao 4 dimenzije: samopouzdanje, otvorenu nežnost, nekažnjavajuće disciplinovanje i neispoljavanje nekontrolisane agresije. Interesantno je da se kompetentnost majke pokazala kao snažan protektivni faktor i alkoholizma i antisocijalnog ponašanja njihovih sinova. Sve komponente konstrukta majčine kompetencije su takođe faktor rizika antisocijalnog ponašanja (Hrnčić, 1999, 2009).

Navedeni podaci o karakteristikama mladih koji imaju oba problema u poređenju sa onima koji imaju samo jedan sugerišu da su "dupli problemi" posledica izrazitijeg dejstva istih faktor rizika, tj. njihovog većeg intenziteta i malignosti. Da bi proverili ovu pretpostavku, sproveli smo istraživanje karakteristika neposredne sredine mladih koji imaju oba problema – i antisocijalno ponašanje i zloupotrebu PAS - u odnosu na mlade koji imaju "samo" problem antisocijalnog ponašanja. Cilj istraživanja je bio utvrđivanje stepena prisutnosti prekomerne upotrebe (zloupotrebe ili zavisnosti od) psihoaktivnih supstanci kod mladih sa antisocijalnim ponašanjem. Takođe, cilj je bio i analiza povezanosti između prekomerne upotrebe psihoaktivnih supstanci kod mladih sa antisocijalnim ponašanjem i karakteristika njihove socijalne sredine: porodice kao celine, odnosa adolescenta sa majkom i karakteristika vršnjačke grupe. Pošli smo od pretpostavke da će grupa mladih sa duplim problemima imati izraženije karakteristike koje su inače specifične za antisocijalnu populaciju.

VARIJABLE ISTRAŽIVANJA I INSTRUMENTI PROCENE

Kriterijumska varijabla istraživanja je bila prekomerna upotreba psihoaktivnih supstanci (PAS). Posebno je bilo izazovno dobiti relevantne informacije o tome koji ispitanici koriste PAS. Nije bilo uputno dobiti ove informacije direktno ispitujući mlade da li upotrebljavaju PAS i u kojoj meri. Naime, ispitanici u ovom istraživanju su učinioci ozbiljnih krivičnih dela koji su smešteni u institucije vaspitnog ili popravnog tipa. Poznato je da mladi prikrivaju upotrebu PAS i u svojoj prirodnoj sredini, dok je ova tendencija još izraženija u uslovima lišavanja slobode u kojima je svaka upotreba PAS zabranjena. Kako su svi ispitanici kao maloletni učinioci krivičnih dela imali vaspitače koji su bili za njih zaduženi i dobro ih poznavali, zloupotrebu PAS su procenili vaspitači na osnovu dosjea maloletnika i na njihovog

ponašanja tokom boravka u ustanovi. Odgovorili su na pitanje da li mlada osoba upotrebljava PAS na četvorostepenoj skali, na kojoj je 0 značilo *ne*; 1 - *da, prekomerno upotrebljava alkohol ili upotrebljava droge*; 2 - *da, ima psihijatrijsku dijagnozu bolesti zavisnosti*; i 3 - *da, ima meru obaveznog lečenja od bolesti zavisnosti*.

Kako je procena o bolestima zavisnosti davana uglavnom na osnovu dosjea, koji po pravilu ne sadrže dobre procene psihopatologije mladih prestupnika, smatrali smo da se na osnovu raspoloživih podataka ne može napraviti jasna distinkcija između zloupotrebe ili zavisnosti, pa smo se odlučili da se svi pozitivni odgovori svrstaju u jednu kategoriju. U daljim obradama ova varijabla tretirana kao dihotomna, uz smislu da li se prekomerna upotreba PAS potvrđuje ili negira.

U svrhu realizacije drugog cilja, **prediktorske varijable** su određene sa 18 skala, koje su obuhvatno opisivale tri posmatrana socijalna polja. *Odnosi u porodici kao celini* su mereni sa 6 skala, *odnosi majke i ispitanika* - sa 9 skala, dok su *vršnjački odnosi* su procenjivani na tri skale. Procenu na skalama su davali mladići sa antisocijalnim ponašanjem. Kako se pokazuje da je adolescent najoštrij kritičar svoje porodice (Olson i sar., 1989), smatrali smo da je procena adolescenta dobar izvor informacija.

Instrument koji je korišćen za procenu porodice kao celine je GRADIR Kneževića (1994), koji sadrži 6 skala: *Glad, Razmenu, Aktivnost, Demokratičnost, Individuaciju i Red*. Za procenu odnosa majka – sin korišćena je modifikovan SRDI Opačića i Kosa (1987), koji obuhvata sedam skala: *Intimnost, Odbacivanje, Žrtvovanje, Kažnjavanje, Zahteve, Kontrolu i Unutrašnju kontrolu*. Za procenu ovog odnosa korišćene su još dve skale: skala *Psihološka kontrola* Barber-a (1996) i skala *Monitoring-a* Brown-a i sar. (Brown, Mounts, Lamborn & Steinberg, 1993, po Barber, 1996). Instrumenti koji su upotrebljeni za procenu vršnjačke grupe su skale *Kohezivnost* i *PKO* (Prokriminalno ponašanje neformalne grupe) Kneževića i skala *Agresivnost* Hrnčićeve. Na sve skale se odgovaralo na petostepenoj skali likertovog tipa (1 - potpuno netačno, 5 - potpuno tačno). U Tabeli 1 su prikazani predmeti merenja upotrebljenih skala. Sve skale su pokazale dobre metrijske karakteristike (Hrnčić, 2011). Sve upotrebljene skale su se odnosile na vreme pre dolaska u instituciju, dok su ispitanici živeli u porodici.

Zbornik IKSI, 2/2012 – J. Hrnčić, M. Brkić, N. Žegarac
 „Karakteristike socijalnih relacija mladih sa antisocijalnim ponašanjem koji
 prekomerno upotrebljavaju psihoaktivne supstance”, (str. 151-166)

Tabela 1: Primenjene skale samoprocene i njihov predmet merenja

SKALA	PREDMET MERENJA
	Porodica
Glad	Zadovoljenje potreba, želja i očekivanja u porodici. Dimenzije: zadovoljenje potreba – frustriranost potreba.
Razmena	Kvalitet emocionalne razmene u porodici. Dimenzije: emocionalna bliskost – emocionalna udaljenost.
Aktivnost	Način strukturiranja vremena u porodici. Dimenzije: aktivnost – pasivnost.
Demokracičnost	Uloge u porodičnom sistemu. Dimenzije: demokracičnost – autoritarna rigidnost.
Individuacija	Mogućnosti za individuaciju članova porodice. Dimenzije: individuacija – simbioza.
Red	Planiranje, organizacija i kontrola zbiljanja u porodici. Dimenzije: planiranje i kontrola – stihijnost i odsustvo kontrole.
	Odnos majke i ispitanika
Intimnost	Intimnost i otvorenost u komunikaciji.
Odbacivanje	Odbacivanje, zanemarivanje ispitanika.
Žrtvovanje	Kontrola žrtvovanjem majke.
Kažnjavanje	Nesistematsko kažnjavanje majke.
Zahtevi	Previsoki zahtevi majke.
Kontrola	Preferano ograničavanje ponašanja ispitanika..
Unutrašnja kontrola	Strahovanje ispitanika da svojim postupcima ne izneveri roditelja.
Psihološka kontrola	Skriveni, psihološki metodi kontrole aktivnosti i ponašanja ispitanika, koji ne dozvoljavaju njegovu individuaciju.
Monitoring	Roditeljsko poznavanje kretanja i druženja adolescenta.
	Vršnjačka grupa
Kohezivnost	Sile koje utiču na ispitanika da ostane u vršnjačkoj grupi.
Agresivnost	Agresivno ponašanje prema ispitaniku u neformalnoj grupi kojoj pripada.
PKO	Prokriminalno ponašanje članova neformalne grupe kojoj je ispitanik pripadao pre dolaska u instituciju.

UZORAK ISTRAŽIVANJA

Uzorak je obuhvatao mladiće između 15 i 22 godine koji su boravili u vaspitnoj i/ili popravnoj ustanovi u Srbiji po nalogu suda zbog učinjenih krivičnih dela; koji su dobro znali srpski jezik, bili funkcionalno pismeni, imali živu majku i poznavali je. Inicijalno su zamoljena 207 mladića da učestvuju u istraživanju. Njih 191 (92.3%) je adekvatno popunilo upitnike i ušlo u konačan uzorak. Ispitanici su u trenutku ispitivanja boravili u nekoliko institucija: u Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu, Kazneno-popravnom zavodu u Valjevu, kazneno-popravnom zavodu "Padinska skela" u Beogradu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu i Okružnom zatvoru u Beogradu. Prosečan uzrast ispitanika je bio 19 godina i 10 meseci (SD=1;11), a prosečan broj razreda koji su završili 8,46 (SD=1,84). Ispitanici su u 47,1% slučajeva živeli u nepotpunim porodicama, od kojih je 86,9% živelo sa majkom do smeštaja u ustanovu, a 1,0% - sa ocem. Krivična dela ispitanika su obuhvatala dela protiv imovine, života i tela, opšte sigurnosti, javnog reda i pravnog saobraćaja, dostojanstva ličnosti i morala, nelegalnog posedovanja vatrenog oružja i prometa nedozvoljenim psihoaktivnim supstancama.

STATISTIČKA OBRADA

Tehnike statističke obrade rezultata istraživanja su bile: normalizacija i standardizacija podataka i analiza glavnih komponenata u cilju pripreme rezultata za centralne analize; procenti u cilju analize zastupljenosti razmatranih fenomena; centralne vrednosti, standardne devijacije, jednofaktorijalna univarijantna analiza varijanse u cilju utvrđivanja značajnosti razlika između grupa na pojedinim varijablama socijalnog polja i kanonička diskriminativna analiza u cilju utvrđivanja razlika između dve grupe ispitanika na skupu varijabla socijalnog polja uzetih zajedno, kao i radi analize prediktivnosti posmatranih varijabli za preteranu upotrebu PAS. Sve analize su rađene u programu SPSS.

REZULTATI

Prekomerna upotreba psihoaktivnih supstanci

Od 191 ispitanika, njih 83 (43,5% od ukupnog uzorka) je po proceni vaspitača prekomerno upotrebljavalo alkohol ili upotrebljavalo droge, njih 18 (9,4%) je imalo psihijatrijsku dijagnozu bolesti zavisnosti ali ne i meru lečenja od bolesti zavisnosti, dok je njih 8 (2,4%) imalo meru obaveznog lečenja od bolesti zavisnosti. Ukupno je 57,1% ispitanika (n=109) preterano upotrebljavalo PAS.

Analiza povezanosti između varijabli

Jednofaktorijalna univarijantna analiza varijanse je pokazala da je test homogenosti varijanse značajan na nivou $p < 0,05$ na dve od 18 skala, skali Razmene i skali Intimnosti. Kako razlika nije veoma izrazita, a na obe skale se pokazuju značajne razlike između posmatranih grupa na nivou $p < 0,05$, ove dve skale su zadržane u analizi.

Pokazale su se značajne razlike na osam varijabli socijalnog polja (Tabela 2).

Na varijablama koji se odnose kvalitet emotivne razmene i individuacije mlade osobe se pokazalo da mladi koji upotrebljavaju PAS, u poređenju sa onima koji to ne rade, značajno niže procenjuju emotivnu razmenu (skala Razmena) i individuaciju u porodici (skala Individuacija), kao i intimnost i otvorenost u komunikaciji sa majkom (skala Intimnost), dok značajno više ocenjuju psihološku kontrolu majke (skala Psihološka kontrola). Ne pokazuje se značajna razlika na ostalim skalama.

Zbornik IKSI, 2/2012 – J. Hrnčić, M. Brkić, N. Žegarac
 „Karakteristike socijalnih relacija mladih sa antisocijalnim ponašanjem koji prekomerno upotrebljavaju psihoaktivne supstance”, (str. 151-166)

Na varijablama koji se odnose na neefikasno disciplinovanje i nadgledanje, unutrašnja kontrola u odnosu na očekivanja majke (skala Unutrašnja kontrola) i nadgledanje od strane majke (skala Monitoring) su značajno niže, a nekonzistentno kažnjavanje majke (skala Kažnjavanje) značajno više kod mladih sa antisocijalnim ponašanjem koji prekomerno upotrebljavaju PAS nego kod onih koji ne pokazuju ovakvo ponašanje.

Drugovi /drugarice sa kojima su se mladi koji prekomerno upotrebljavaju PAS družili pre dolaska u ustanovu imaju značajno izraženije prokrimalno ponašanje (skala PKO) od grupe mladih koji ne pokazuju takvo ponašanje.

Na dimenzijama Monitoring i PKO značajnost razlika je na nivou $p < 0,01$, dok je na drugim dimenzijama dobijena slabija značajnost - na nivou $p < 0,05$.

Na većini ostalih dimenzija socijalnog polja se pokazuje tendencija negativnijih rezultata kod mladih koji prekomerno upotrebljavaju PAS nego kod onih koji to ne čine, koja ipak nije dovoljna za postizanje značajnosti razlika.

Tabela 2: Jednofaktorijalna univarijantna analiza varijanse na prvim glavnim komponentama merenja

VARIJABLA	Grupa 1 - Ne N=82		Grupa 2 - PAS N=109		Značajnost Levinovog testa varijabilneta	F - ratio (df 1 i 189)	Značajnost razlika AS
	M*	SD	M	SD			
Glad	.130	1.055	-.098	.949	.432	2.432	.121
Razmena	.172	1.096	-.129	.905	.015	4.300	.039
Aktivnost	.098	1.085	-.074	.929	.238	1.393	.239
Demokracičnost	.112	1.057	-.084	.951	.071	1.811	.180
Individuacija	.173	1.001	-.130	.984	.547	4.366	.038
Red	.106	.984	-.080	1.009	.439	1.617	.205
Intimnost	.195	.843	-.147	1.084	.011	5.604	.019
Odbacivanje	-.148	.955	.111	1.023	.304	3.186	.076
Žrtvovanje	.148	.919	-.112	1.047	.125	3.197	.075
Kažnjavanje	-.183	.909	.138	1.046	.149	4.907	.028
Zahtevi	-.147	.110	.899	1.060	.168	3.133	.078
Kontrola	-.148	.917	.111	1.049	.148	3.183	.076
Unutrašnja kontrola	.169	.895	-.126	1.058	.135	4.152	.043
Psihološka kontrola	-.197	.956	.148	1.011	.883	5.687	.018
Monitoring	.284	.970	-.213	.973	.965	12.236	.001
Kohezivnost	.108	.990	-.081	1.004	.732	1.675	.197
Agresivnost	-.154	.922	.116	1.044	.188	3.445	.065
PKO	-.361	.966	.271	.941	.740	20.629	.000

*Rezultati na skalama procene su izračunati kao prva glavna komponenta merenja.

Rezultati kanoničke diskriminativne analize

Dobijena je jedna diskriminativna funkcija koja značajno razdvaja posmatrane grupe na nivou $p < 0,05$ koja objašnjava 16,7% varijanse

kanoničkih varijabli (Tabela 3). Definisana je na svom pozitivnom polu visokim skorovima na skalama Monitoring, Intimnost, Individuacija, Razmena i Unutrašnja kontrola, a na svom negativnom polu visokim skorovima na skalama PKO, Psihološka kontrola i Kažnjavanje. Centroidi posmatranih grupa ispitanika u odnosu na ovu funkciju su +0,502 za grupu mladih koji ne upotrebljavaju prekomerno PAS i -0,378 za grupu mladih koji prekomerno upotrebljavaju PAS.

Dobijeni rezultati ukazuju na uporedni značaj rezultata dobijenih na jednofaktorskoj analizi varijanse ANOVA (Tabela 4). Najveći indikator pripadnosti jednoj ili drugoj grupi je pripadnost prokriminalnoj družini (skala PKO), pa sledi Monitoring majke, a zatim Psihološka kontrola majke, Intimnost sa majkom, Kažnjavanje majke, Individuacija i Razmena u porodici i Unutrašnja kontrola u odnosu na majku.

Tabela 3: Kanonička diskriminativna funkcija: koeficijent korelacije, Wilksova lambda, Hi-kvadrat test i značajnost funkcije za sve varijable socijalnog polja

Fnk.	Svojevredn.	% varijanse	Kanon. korel.	Koefic. determin.	Wilks λ	χ ²	df	Sig.
1	0.192	100.0	0.401	0.167	0.839	31,5762	18	0,025

Tabela 4: Standardizovani koeficijenti i matrica strukture# kanoničke diskriminativne funkcije

Skala	Standardizovani koeficijenti	Matrica strukture
PKO	-.725	-.755
Monitoring	.392	.581
Psihološka kontrola	-.157	-.396
Intimnost	.336	.393
Kažnjavanje	-.328	-.368
Individuacija	.296	.347
Razmena	.396	.345
Unutrašnja kontrola	.170	.339
Agresivnost	.081	-.308
Žrtvovanje	-.213	.297
Odbacivanje	.385	-.297
Kontrola	.021	-.296
Zahtevi	.205	-.294
Glad	.007	.259
Demokratskičnost	-.569	.224
Kohezivnost	.162	.215
Red	.061	.211
Aktivnost	-.206	.196

Matrica strukture: unutar-grupne korelacije između diskriminativnih varijabli i standardizovanih kanoničkih diskriminativnih funkcija.

* Najveća apsolutna korelacija između svake varijable i bilo koje diskriminativne funkcije.

Prethodna diskriminativna funkcija je pokazala relativno nisku značajnost na nivou $p=0,025$. Kako je među varijablama koje obuhvata čak pola njih koje ne pokazuju značajne razlike između posmatranih grupa, interesantno je bilo izračunati prediktivnu snagu funkcije ukoliko se u nju unesu samo varijable na kojima se pokazuje značajna razlika: Razmena, Individuacija, Intimnost, Kažnjavanje, Unutrašnja kontrola, Psihološka kontrola, Monitoring i PKO (Tabela 5). Pokazuje se da diskriminativna funkcija izračunata na ovom skupu varijabli razdvaja grupu mladih koji prekomerno upotrebljavaju supstance od onih koji to ne čine na visokom nivou značajnosti od $p<0,001$.

Na osnovu ove diskriminativne funkcije ispitanici se mogu svrstati u odgovarajući tip institucije sa tačnošću od 67,5% (Tabela 6). Funkcija uglavnom pravilno svrstava one koji upotrebljavaju PAS u odgovarajuću grupu, ali ima tendenciju svrstavanja ispitanika u lažne pozitivne, tj. tendenciju da one koji ne upotrebljavaju prekomerno PAS svrstava u grupu onih koji prekomerno upotrebljavaju PAS. Ovi rezultati pokazuju visoku senzitivnost posmatranih osam varijabli za izdvajanje mladih koji preterano upotrebljavaju psihoaktivne supstance, ali njihovu nisku specifičnost u predikciji preterane upotrebe PAS.

Tabela 5: Kanonička diskriminativna funkcija: koeficijent korelacije, Wilksova lambda, Hi-kvadrat test i značajnost funkcije za osam varijabli socijalnog polja za koje se pretpostavlja značajnost razlike između grupa

Fnk.	Svojevredn.	% varijanse	Kanon. korel.	Koefic. determin.	Wilks λ	χ^2	df	Sig.
1	0.163	100.0	0.374	0.140	0.860	27.929	8	0.000

Tabela 6: Rezultati klasifikacije na osnovu diskriminativne funkcije

KLASTER	PREDVIĐENA GRUPNA PRIPADNOST		TOTAL
	Ne PAS	PAS	
Ne PAS	38 46.3%	44 53.7%	82 100.0%
PAS	18 16.5%	91 83.5%	109 100.0%

67,5% originalno grupisanih slučajeva je korektno klasifikovano

DISKUSIJA

Izvor procene postojanja bolesti zavisnosti kod mladih sa antisocijalnim ponašanjem je u ovom istraživanju je bila procena od strane vaspitača ima svoje slabosti. Oni nisu toliko upućeni u realnu sliku upotrebe PAS kao što su to sami ispitanici. Ipak, verovatno je da su vaspitači registrovali većinu ekscesa vezanih za supstance, koji ukazuju da je upotreba PAS toliko izrazita da je upadljiva i vaspitačima i da time verovatno ispunjava uslove za preteranu upotrebu PAS. Konzistentnost nalaza istraživanja sa prethodnim istraživanjima ipak sugerise da je metodološka postavka adekvatna za specifičnosti u kojima je ono realizovano.

Zloupotreba ili zavisnost procenjena kod 57,1% ispitanika sa antisocijalnim ponašanjem je u skladu je sa nalazima istraživanja Weinberg-a i sar., (1998) i Grilo-a i sar. (1996).

Istraživanje je potvrdilo ključni značaj koji za mlade sa duplim problemima ima kvalitet emotivnih odnosa u porodici (Straussner, 2004) i sa majkom (McCord, 1999). Značaj majke je utoliko veći što je u našem istraživanju majka u skoro pola slučajeva primarni staralac. Smatramo da kvalitet emotivnih odnosa u porodici utiče i na kvalitet diferencijacije mlade osobe i njene individuacije u porodici (Hrnčić, 2011), te je za očekivati da je individuacija kod ovih mladih snižena. Niži kvalitet emotivnih odnosa i individuacije inače karakterise delinkventu populaciju (Hrnčić, 2009). Ostale varijable porodice kao celine - Demokratičnost, Aktivnost, Glad i Red - nisu bile značajne u razlikovanju grupa, što je u skladu sa nalazima prethodnih istraživanja da ove varijable ne karakterišu antisocijalnu omladinu (Hrnčić, 1999).

Interesantno je da se nije izdvojila varijabla Odbacivanje kao prediktivna za zloupotrebu PAS, s obzirom da ona takođe karakterise antisocijalnu omladinu. Moguće je da je odbacivanje više karakteristika antisocijalnog ponašanja, nego zloupotrebe PAS, pa nije toliko izrazitija kod mladih sa oba problema nego kod onih samo sa antisocijalnim ponašanjem. Ipak, ova karakteristika je pokazala tendenciju razlikovanja u očekivanom pravcu (značajnost razlika na nivou $p < 0,10$).

Nekonzistentno disciplinovanje majke (skala Kažnjavanje), slaba unutrašnja kontrola u odnosu na očekivanja majke (skala Unutrašnja kontrola - interiorizacija pravila roditelja, strahovanje da svojim postupcima ne izneveri roditelja) i loše nadgledanje kretanja deteta van kuće (Monitoring) sugerisu da je roditeljska funkcija toliko zakazala da je dete bilo izloženo duplim rizicima, u skladu sa nalazima Patterson-a i sar. (1992).

Zloupotreba PAS je i u ovoj populaciji snažno povezana sa druženjem sa devijantnim neformalnim grupama, koje karakteriše prekomerna upotreba PAS. Uticaj ove varijable na razlikovanje grupa je, zajedno sa uticajem slabog nagledanja, najizrazitiji. Nalaz je u skladu sa pretpostavkom Patterson-a i sar. (1992) da slabo nagledanje omogućava druženje sa devijantnim vršnjacima, koje bi roditelji koji imaju dobra uvid verovatno zabranili – ukoliko su efikasni u disciplinovanju deteta, što takođe nedostaje roditeljima ovih mladih sa duplim problemima. Nalaz Mersky i sar. (2011) da je zlostavljanje u adolescenciji prediktivno za zloupotrebu PAS se nije potvrdilo u odnosu na agresivnost devijantne grupe prema ispitaniku koja nije veća kod mladih koji upotrebljavaju PAS nego kod druge grupe. Kako se radi o faktoru koji je prediktivan i za nasilna dela, moguće je da se njegov uticaj izgubio u uzorku mladih od kojih većina ima nasilna dela, posebno što je i ova karakteristika je pokazala tendenciju razlikovanja u očekivanom pravcu (značajnost razlika na nivou $p < 0,10$).

Tendenciju svrstavanja ispitanika na osnovu diskriminativne funkcije u lažne pozitivne, može da se protumači time što varijable socijalnog polja koje u ovom istraživanju povećavaju verovatnoću za zloupotrebu PAS nisu specifične samo za ovu vrstu problema, već i za težinu antisocijalnog ponašanja (Hrnčić, 2009). Ovaj rezultat je u skladu sa nalazom da je zloupotreba supstanci utoliko izraženija ukoliko je antisocijalno ponašanje teže (Rutter i sar., 1998, Mulder i sar., 2010). Potvrdili smo očekivanje da će grupa mladih sa duplim problemima imati izraženije karakteristike koje su inače specifične za antisocijalnu populaciju.

Loše emotivna razmena i individuacija u porodici, niska intimnost sa majkom i visoka psihološka kontrola majke su prediktivne i za depresivnost kod mladih sa antisocijalnim ponašanjem (Hrnčić, 2011). Nalaz je u skladu sa podatkom Weinberg-a i sar. (1998) o visokoj prevalenci zloupotrebe supstanci ne samo kod mladih sa poremećajima ponašanja, već i kod onih sa depresijom i komorbiditetom oba poremećaja.

Kao ni kod svakog drugog korelativnog istraživanja, ni ovde ne možemo biti sigurni koliko retrospektivna procena porodice dobro opisuje situaciju, niti da li su opisani porodični i vršnjački odnosi bili posledica ili uzrok problema mlade osobe. Ipak, dobili smo neke odgovore koji otvaraju dalja područja za proučavanje.

ZAKLJUČAK

Istraživanje sprovedeno na uzorku mladih muškaraca koji su zbog svojih krivičnih dela smešteni u vaspitne, popravne i kaznene ustanove imalo je za cilj da utvrdi stepen prisutnosti prekomerne upotrebe (zloupotrebe ili zavisnosti od) psihoaktivnih supstanci kod mladih sa antisocijalnim ponašanjem, kao i da analizira povezanost između prekomerne upotrebe psihoaktivnih supstanci kod mladih sa antisocijalnim ponašanjem i karakteristika njihove socijalne sredine: porodice kao celine, odnosa adolescenta sa majkom i vršnjačke grupe.

Mladi koji su prekomerno upotrebljavali PAS su se razlikovali od mladih koji to ne čine po značajno nižoj emotivnoj razmeni i individuaciji u porodici, nižoj intimnosti i otvorenosti u komunikaciji sa majkom, izrazitijoj psihološkoj kontroli, neefikasnijem nadgledanju i manje konzistentnom kažnjavanju majke, smanjenoj unutrašnjoj kontroli zbog očekivanja majke i izrazitijem prokriminalnom ponašanju drugova/arica u vršnjačkoj grupi. Nalazi su konzistentni sa nalazima prethodnih istraživanja i govore u prilog pretpostavci od koje se krenulo – da će grupa mladih sa duplim problemima imati izraženije karakteristike koje su i inače specifične za antisocijalnu populaciju.

Istraživanje je sprovedeno na specifičnoj populaciji u kojoj je dobijanje relevantnih podataka o upotrebi PAS bilo posebno osetljivo. Bilo bi korisno kada bi se podaci o upotrebi PAS dobili od korisnika koji bi zaista iskreno odgovarali. Ipak, konzistentnost nalaza istraživanja sa prethodnim istraživanjima ukazuje da je metodološka postavka adekvatna u odnosu na specifičnosti u kojima je ono realizovano.

Istraživanje odnosa između antisocijalnog ponašanja i upotrebe PAS u populaciji mladih koji žive u svojoj prirodnoj sredini i u poređenju sa normalnom populacijom bi dalje opisalo fenomen komorbiditeta ova dva poremećaja. Istraživanje odnosa zloupotrebe PAS i depresije, samopovređivanja i pokušaja suicida u antisocijalnoj populaciji u svetlu varijabli socijalnog polja moglo bi da dovede do novih uvida u dinamiku nastanka i razvoja ovog komorbiditeta. Podaci longitudinalnog istraživanja u ovom pravcu bi dali mogućnost uviđanja uzročno-posledičnih veza.

LITERATURA

- (1) Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.
- (2) Gilo, C. M., Becker, D. F., Fehon, D. C., Edell, W. S., McGlashan, T. H. (1996). Conduct disorder, substance use disorders, and coexisting conduct and substance use disorders in adolescent inpatients. *The American Journal of Psychiatry*, 153, 914-920.
- (3) Hemphill, S. A., Kotevski, A., Herrenkohl, T. I., Bond, L., Kim, M. J.; et al. (2011). Longitudinal consequences of adolescent bullying perpetration and victimisation: A study of students in Victoria, Australia. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21, 2:107-116.
- (4) Hrnčić, J. (1999). *Delinkvent ili pacijent*. Studija porodičnog neuspeha. Beograd, Zadužbina Andrejević.
- (5) Hrnčić, J. (2007a). Faktori rizika homicida. *Socijalna misao*, 14, 1: 117-126.
- (6) Hrnčić, J. (2009). *Prestupništvo mladih: rizici, tokovi i ishodi*. Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (7) Hrnčić, J. (2011). *Depresija i delinkvencija*. Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (8) Kim, M. J., Catalano, R. F., Haggerty, K. P., Abbott, R. D (2011). Bullying at elementary school and problem behaviour in young adulthood: A study of bullying, violence and substance use from age 11 to age 21. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21, 2:136-144.
- (9) Knežević, G. (1994a). Merenje i porodično funkcionisanje - predlog novog instrumenta. *Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju*, 1, 1-2:251-175
- (10) Loeber, R., Burke, Jeffrey D., Lahey, B. B. (2002). What are adolescent antecedents to antisocial personality disorder? *Criminal Behaviour and Mental Health*, 12, 1:24-36.
- (11) McCord, J. (1999). Alcoholism and crime across generations. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9, 1:107-117.
- (12) McMurrin, M. (2012). Individual-level interventions for alcohol-related violence: A rapid evidence assessment. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 22, 1:14-28.
- (13) Mersky, J. P., Topitzes, J., Reynolds, A. J. (2012). Unsafe at Any Age: Linking Childhood and Adolescent Maltreatment to Delinquency and Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 49, 295-318.

- (14) Milin, R., Halikas, J., Meller, J. E., Morse, C. (1991). Psychopathology among substance abusing juvenile offenders. *Journal of American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 30, 4:569-574.
- (15) Moffit, T. E. (1990). Juvenile delinquency and attention deficit disorder: boys' developmental trajectories from age 3 to age 15. *Child Development*, 61, 893-910.
- (16) Mulder, E., Brand, E., Bullens, R., Van Marle, H. (2010). A classification of risk factors in serious juvenile offenders and the relation between patterns of risk factors and recidivism. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20, 1:23-38.
- (17) Olson, D. H., McCubbin, H. I., Barnes, H. L., Larsen, A. S., Muxen, M. J., Wilson, M. A. (1989). *Families: What Makes Them Work*. Newbury Park, Sage Publication.
- (18) Opačić, G., Kos, G. (1987). Pokušaj identifikacije faktorske strukture porodične interakcije. *Zbornik VI Dani psihologije u Zadru*, Vol. 4, 61-71.
- (19) Patterson, G. R., Reid, J. R., Dishion, T. J. (1992). *A Social Interactional Approach. Vol. 4. Antisocial Boys*. Eugene, Castalia Publishing Company.
- (20) Pulkkinen, L., Virtanen, T., Britt A. K., Magnusson, D. (2000). Child behaviour and adult personality: Comparisons between criminality groups in Finland and Sweden. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 10, 3:155-169.
- (21) Rutter, M., Giller, H., Hagell, A. (1998). *Antisocial Behavior by Young People*. Cambridge, Cambridge University Press.
- (22) Schwartz, S. J., Unger, J. B., Des Rosiers, S. E., Huang, S., Baezconde-Garbanati, L., Lorenzo-Blanco, E. I., Villamar, J. A., Soto, D. W., Pattarroyo, M., Szapocznik, J. (2012). Substance use and sexual behavior among recent Hispanic immigrant adolescents: Effects of parent-adolescent differential acculturation and communication. *Drug and Alcohol Dependence*, 125, Suppl. 1: S26-S34.
- (23) Storm-Mathisen A, Vaglum P. (1994). Conduct disorder patients 20 years later: a personal follow up study. *Acta Psychiatr Scand*; 89, 416-420.
- (24) Straussner, Shulamith L.A, (2004). Assessment and treatment of clients with alcohol and other drug abuse problems. An overview. U: Straussner, Shulamith L.A. (ur.), *Clinical Work with Substance-Abusing Clients*. New York,, Guilford Press, 3-38.
- (25) Vinkers, D. J., de Beurs, E., Barendregt, M., Rinne, T., Hoek, H. W. (2011). The relationship between mental disorders and different types of crime. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21, 5:307-320.

Zbornik IKSI, 2/2012 – J. Hrnčić, M. Brkić, N. Žegarac
„Karakteristike socijalnih relacija mladih sa antisocijalnim ponašanjem koji
prekomerno upotrebljavaju psihoaktivne supstance”, (str. 151-166)

- (26) Weinberg, N. Z., Rahdert, E., Colliver, J. D., Glantz, M. D. (1998).
Adolescent substance abuse: a review of the past 10 years. *Journal of
American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 37, 3:252-261.

CHARACTERISTICS OF SOCIAL RELATIONS OF YOUTH WITH ANTISOCIAL BEHAVIOUR THAT OVERUSE PSYCHOACTIVE SUBSTANCES

High comorbidity of antisocial behaviour and overuse of psychoactive substances (PAS has been found in numerous researches. The paper aims to establish degree of presence of overuse (abuse or dependence) of PAS by youth with antisocial behaviour and to analyze association between overuse of PAS by youth with antisocial behaviour and characteristics of their social environment. Research was conducted among youth placed in educational and correctional institutions because of crime they had committed. Altogether 57.1% (n=109) of 191 subjects overused PAS. They differentiated from the youth that don't overuse PAS in significantly lower emotional exchange and individuation in family, lower intimacy and openness in communication with mother, higher psychological control, more inefficient monitoring and less consistent disciplining by mother, reduced inner control in regard to mother's expectations and more distinctive pro-criminal behaviour of peer group. Given characteristics were sensitive but not specific in prediction of overuse of PAS by youth. Results were discussed in regard to finding of contemporary researches.

*KEY WORDS: abuse of PAS / dependence of PAS / family /
mother / peer group*